

РОЗВІДКИ

Віталій Пригоровський

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЕВЧЕНКОВУ «ЛЮБУ» З-ПІД НІЖИНА

Т. Г. Шевченку в останні роки його життя приглянулась юна уродженка нашого краю, кріпачка панів Макарових із села Липів Ріг Ликерія Полусмак. У статті простежується драматична історія їхніх взаємин і подаються мало-відомі біографічні факти.

Ключові слова: Тарасів дуб, Липів Ріг, у Петербурзі в Карташевської (Макарової), знайомство, стрельненські зустрічі, між моральним і аморальним, після «розриву».

Є місця, до яких ніколи не заростає народна стежка. Взимку і восени, влітку чи ранньої провесни там завжди вечорами зринає тиха бентежна пісня, в довгих щирих розмовах реально переплітається з легендарним, з покоління у покоління передаються найяскравіші факти історії. Там живе пам'ять.

Є таке місце і в селі Липів Ріг.

На славній землі чернігівській, неподалік від Ніжина, воно відоме багатьом істинним шанувальникам. Серце стискається від захвату, коли зупиняєшся перед ним. Чисте високе небо над головою. Сонце в зеніті. Дивна легка прозорість. Неосяжна краса безмежжя.

Там, де село впритул підійшло до гаю, на пронизливих вітрах часу ось уже безліч літ колише свої правічні думи Шевченків дуб. І якої б пори до нього не завітав, стоїть він гордо і урочисто як живий символ незрадливої вірності Кобзаря своєму народу і народу – Великому Кобзарю.

Шевченків дуб – то святиня липіврізьких трудівників. Чого тільки він не бачив на своєму віку! Чого не звідав! Знає він бурі і люті грози, що вирували в лиху годину. Знає давні легенди і таємниці. Знає всіх поіменно Тарасових друзів і його ворогів. А найліпше, напевно, ту, якій так ніжно адресував палкі свої почуття одержимий поет:

*«Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста.
Не ймуть нам віри без попа
Раби, невольники недужі!..
Моя ти любо! усміхнись,
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені...»*

Дубові наш уклін.

Цей дужий патріарх лісу, дуб-сонцелюб, дуб-прадуб, дуб-велетень своїми сотнями, тисячами надчутливих антен-галузок посилає нам віщі сигнали з історичних своїх глибин, зв'язує нас з минулим. І, мабуть, тому ще довго-довго йтимуть до нього все нові й нові покоління, щоб послухати музику давнини; і в дружнє коло збиратимуться закохані і, як ми, будуть міряти стовбур у чотири обхвати, і долоня в долоні буде

© Пригоровський Віталій Михайлович – заслужений журналіст України (м.Ніжин).

тихо бриніти, легко вражена трепетним струмом освідчення; і з густого затінку віт будуть сяяти зорі, мов чийсь очі, і очі, як ясні зорі.

Стоїть, росте могутній Тарасів дуб. Розростається вгору і вишир, щоб ніколи не гас у людському серці жагучий вогонь життя, щоб нікому не злукавила доля на крутих перехрестях незгод і нікого й ніколи не ошукала...

У біографію Великого Кобзаря колишнє кріпацьке село Липів Ріг увійшло неспроста. Змучений багаторічним засланням, поет прагнув створити свій запізнілий домашній затишок – наполегливо шукав собі пару («обов'язково хотів одружитися з простою селянкою: щоб була сирота, наймичка і кріпачка»).

«Я по плоті і духу, – зауважував Тарас, – і син і рідний брат нашого безталанного народу, то як же себе поєднати з (собачою) панською кров'ю? Та й що та панночка одукована робитиме в моїй мужицькій хаті?»

Однак жорсткі умовності тодішнього історично складного часу з його потворними моральними перекосами не могли й не змогли ошчасливити долю поета. Не останню скрипку зіграло в цьому й лихе Кобзареве оточення. Воно всіляко відвертало Шевченка від обраніці його серця – липіврізької дівчини-сироти, кріпачки панів Макарових Ликерії Полусмак. Де й коли приглянулась дівчина Кобзареві, єдиної думки все ще нема. Загалом же існує близько десятка версій.

Нижинський наш дослідник, кандидат філологічних наук Г. Я. Неділько в своєму нарисі про перебування Шевченка на Чернігівщині цей суперечливий факт датує 1859 роком. Він пише: «У Петербурзі 1859 року Шевченко познайомився із покоївкою В. Я. Карташевської – Ликерією...» [4, с. 57]. Якщо припустити, що автор виходив з наявних спогадів тієї ж В. Я. Карташевської, то ця версія, як нам здається, не позбавлена правдоподібності. Прочитуємо хоча б два рядки з них. «На його біду, – згадує Карташевська, – у 59-му році *taman* приїхала до мене й привезла з собою Ликеру». Отже, названо рік приїзду новенької служниці в Петербург. Вслід за цим досить важливим свідченням спогадувачка продовжує: «Вона йому (Шевченкові. – **В. П.**) дуже сподобалась». Проте коли «сподобалась», коли він звернув увагу на покоївку – у тому ж 59-ому чи в наступному році, – В. Я. Карташевська не уточнює. Як не уточнює й того, в який саме період 1859-го прибула до неї Ликера в Петербург – на початку, в середині чи в кінці року. Нічого не сказав про це й Г. Я. Неділько.

Між тим, таке уточнення маємо. Ликеру привезли в Петербург наприкінці 1859 року – якраз «на різдвяні свята» [2, с. 76]. Тобто в грудні (не раніш 25-го), як це й було насправді за старим стилем.

Чи тоді, в ході свят, міг зустрітися з нею Шевченко?

Так. Безумовно. І тут не варто плутатися в догадках. Адже в сім'ї Карташевських він бував часто. За спогадами І. С. Тургенева, мало не кожний день [8, с. 391].

Що ж стосується року зустрічі, то його переважна більшість шевченкознавців (Є. Кирилюк, М. Шагінян, В. Хохлячов, А. Соломко, М. Суховієнко та інші) називає 1860-им. Проте ніяких пояснень при цьому не маємо. Місяці й числа року не вказуються. Л. Зінчук твердить, наприклад, що подія ця сталася на початку 1860-го, П. Жур – навесні того ж року. Отже, єдина хронологічна мірка відсутня. А звідси й пішло-поїхало – цілий букет розбіжностей.

Відверто кажучи, не безгрішним тут виявився й автор цієї статті. Довірявся маститим біографам. Однак глибше вивчення різних джерел показало, що з часом знайомства Шевченка і Полусмак все-таки можна визначитися точніше. І тоді в підсумку матимемо ті ж самі різдвяні дні: за старим стилем – не раніш 25 грудня 1859 року; за новим (для XIX ст.) – не раніше 6 січня 1860-го.

Аналогічно і з місцем зустрічі. В даному разі вся вищевказана група дослідників одностайна – йдеться про Петербург (у сім'ї Карташевських).

Прихильники ж іншої точки зору (В. Солонинко, В. Шевчук, С. Реп'ях, автори-упорядники двотомного «Шевченківського словника») називають цим місцем не Петербург, а Стрельну – знамените дачне поселення поблизу. Там, зазначають вони, в 1860 році Тарас познайомився з Ликерою, побувавши на дачі в сестер-землячок Надії Забіли та Олександри Куліш (обидві з Чернігівщини, з панського роду Біло-

зерських). Одначе ця їхня думка спірна. Вона суперечить істині. Бо поет, як підказує логіка фактів, не міг би приїздити в Стрельну до кріпачки Ликери без попереднього знайомства з нею, започаткованого ще в Петербурзі.

Окремо варто зупинитися й на тому, що ж насправді являла собою ця Тарасова наречена?

Сьогодні, як і раніше, пишуть про неї приблизно так: ледача, корислива, неохайна; «була ласа до парубків, побоювалася вийти заміж за «старого і лисого» [7, с. 53]. І це без врахування всіх тих обставин, в яких дівчина опинилася.

Згідно з метричним записом, Ликерія Іванівна Полусмак (за метричною книгою Полосмак) народилася 16 травня 1842 року [1, арк. 98], тобто 28 травня за новим стилем. Як зазначено в цьому важливому документі (а його ретельно вели служителям липіврізької церкви), батьки Ликерії були селянами поміщика Макарова. Батько – Іван Олексійович Полосмак. Мати – Степанида Петрівна (дівоче прізвище Цопа. – В. П.). Обоє православної віри. Одружилися в 1837 році.

Ці розшукані нами метричні відомості відтепер остаточно спростовують означену в цілому ряді видань дату народження Ликери 1840 роком як помилкову.

З місцевих архівів довідуємося, що сімейне становище Полусмаків легким не було. Батька Ликери не стало в 1847 році. Матері й дворічного братика – в 1848-ому (вони померли в один день). Сестрички Федоськи – в 1849-ому.

Рано пізнавши сирітську долю, малолітня Ликерка гірко поневірялась. А коли підросла, її взяли в поміщицький дім. З раннього рану й допізна працювала в панських покоях, уклінно і безвідмовно прислужувала господарям.

Макарови (Яків Гаврилович і Анастасія Олександрівна), крім липіврізької, мали також садибу в Ніжині. Яків Гаврилович (1799 р. н.) певний час головував у Чернігівській судовій палаті, був удостоєний ордена св. Анни і в чині надвірного радника всі останні роки свого життя мешкав на Ніжинщині. А перед тим (до Чернігова) двічі обирався ніжинським повітовим суддею. Анастасія Олександрівна (1808 р. н., дівоче прізвище Ракович) – уродженка полтавського краю. Її батько був поміщиком у Пирятинському повіті.

За архівними даними, в 1855 році кріпаками Макарових рахувалося майже 300 селян (у 1861-ому – близько 600). У тому ж 1855 році їм належало понад 1400 десятин землі. Був у них також свій «запасний магазин» (у селі Липів Ріг), у якому, станом на 1 січня 1861 року, зберігалася понад 3500 пудів хліба.

Панська родина мала сімох дітей: Миколу, Олександра, Василя*, Варвару, Марію, Єлизавету та Олену.

Тому в маєтку не обходилося без служниць.

Варвара (по чоловікові Карташевська), проживаючи в Петербурзі, часто приїмала у своєму домі численних гостей, постійно влаштовувала літературні вечірки. Її близькими знайомими були Тургенєв, Анненков, Костомаров. Їй у підмогу мати й привезла свою кріпачку Ликеру.

Найстарший із синів Макарових Микола мешкав теж у Петербурзі. Про нього в Брокгауза і Єфрона сказано:

«МАКАРОВ (Николай Яковл., 1828 – 1892) – писатель. Служил в Олонецкой губ. с сосланными по делу Петрашевского В. М. Белозерским и Баласогло. Губернатор написал в Спб о неблагонамеренности М., который ночью бежал из Петрозаводска и, благополучно избежав погони, явился в Спб к своему родственнику, члену государственного совета А. В. Кочубею. Последний поручился за М. перед Дубельтом, и дело о М. было приостановлено. Позже М. служил в разных ведомствах и в конце жизни был членом совета м-ра финансов...».

Як письменник, як журналіст, він співробітничав у таких тогочасних виданнях:

* Василь Якович Макаров (1835 – 1899) – за походженням дворянин. Від Ніжинського повіту обирався губернським гласним. Мав чини: офіцерський – поручик, цивільний – колезький секретар. Закінчив Ніжинську класичну гімназію, котра готувала вступників до юридичного ліцею. В 1865 році був членом окружного суду з річним жалуванням у 2200 крб., а в 1897-ому працював попечителем Ніжинського повітового училища. Мешкав у Ніжині.

«Иностранное обозрение», «Современник», «Вестник Русского Географического Общества», «Основа».

І ще один характерний штрих.

Будучи діячем Громади українців у Петербурзі, він приятелював з Тарасом Шевченком, з яким уперше побачився, припускають, ще в 1846 році. Саме тоді по дорозі в Чернігів поет зупинявся на декілька днів у Ніжині. Не виключає можливість такої зустрічі й Г. Я. Неділько [4, с. 57]. Адже цілком реально, що молодий ніжинський ліцеїст, хоч і був на першому курсі, проте міг не тільки зустрітися з Кобзарем, до якого буквально паломничали студенти, а й запросити поета в гості в липіврізький маєток своїх батьків. Підтвердження факту перебування Шевченка в Липовому Розі 1846 року знаходимо, зокрема, в «Истории городов и сел Украинской ССР» [9, с. 36].

Та й справді. Село за шість кілометрів від міста. Близько і зручно. Чому б і не відвідати!..

Там, за існуючими переказами, під гіллястим липівським дубом, що його тепер іменують Шевченковим, поет і Микола Макаров довгенько вели пообідню душевну розмову.

Про що вони говорили?

Кажуть, про волю. Про осоружне кріпосне право, що заважає волі. Про те, що тільки вільна людина може бути щасливою.

А Ликера?

Якщо зіставити, то тієї пам'ятної зими їй не було ще й повних чотирьох літ...

У Петербурзі в Карташевській (Макарової) на її вечорах Шевченко після повернення із заслання бував постійно. А якщо й виникали якісь проблеми, «за ним завше посилали карету...».

З Варварою Карташевською він познайомився задовго до приїзду Ликери. І ось на Малій Московській, 4, в її гостинному домі з'явилася новенька служниця. За спогадом І. С. Тургенева, це була «дівчина, малоросіянка, на ім'я Ликера; створіння молоде, свіже, трохи грубувате, не дуже гарне, але по-своєму привабливе, з чудовими білявими косами і тією чи то гордовитою, чи то спокійною поставою, яка властива її племені».

Середнього зросту, кругловида, трохи веснянкувата, кароока, дівчина викликала симпатію. Карташевські, та й сам М.Я.Макаров чи не в першу чергу, милуючись вродою сироти, не шкодували грошей, щоб одягти її в дорогий український наряд. «Одних стрічок було на мені, – розповідала пізніш Ликера, – яких півсотні аршин та з десять низок намиста».

Демонструючи в такий спосіб любов до своїх підлеглих, пани-господарі, певно, вбачали в Ликері не що інше, як забавну іграшку для гостей. Адже цим, по суті, їхня турбота про покоївку й обмежувалась.

Ликера, за її словами, «ні з ким з тих панів не балакала, бо не мала права». А в дні, коли Карташевські відбули за кордон і дівчину залишили за прислугу рідним борзнянським сестрам Надії Забілі та Олександрі Куліш, про її дороге вбрання там не було вже й мови. Ходила вона, як і подобало кріпачці, – «в дірявих черевиках і обірвана». «Я тоді жила в Стрельні з Кулішихою, – згадувала Ликера, – і було мені дуже погано...».

Стрельницькі зустрічі Шевченка й служниці-сироти ще з більшою силою пробудили в ньому палкі почуття. Проте обернулися потім болючою душевною драмою. Щоб відвернути одруження, панське оточення стало на шлях зухвалих наклепницьких вигадок. Особливо рішуче ополчилась рідна сестра Олександри Куліш Надія Забіла.

«Як моя мати почула сю звістку, – читаємо спомин Забілиної дочки, – їй здавалось, що стеля звалилась на її голову..

– Боже мій, – скрикнула вона, не тямлячись від горя і здивування, – що ви задумали, Тарасе Григоровичу?! Хіба ви не знаєте, що то таке Ликера?!

І тут відразу, не роздумуючи, вона розказала йому про Ликеру, що знала недоброго, і стала його намовляти, щоб покинув свій чудний намір».

А недобре супроводжувалось найдошкульнішими епітетами. Ликера, мовляв, дівчина легкодушна. В кімнатах нічого не робить. Довго спить. Часто ходить невмиваною, нечесаною, з брудною шиєю.

Покинута своїм чоловіком, що закохався в Марію Маркович [3, с. 419], Олександра Куліш підсипала перцю й собі. Віч-на-віч у розмові з поетом більше говорила поганого про Ликеру, ніж хорошого, а в розмові з Ликерою обливала брудом поета. «Ти його, – лякала, – не знаєш, він сибіряка й п'яниця». До спільного хору рідних своїх сестер (Надії та Олександри) приєднався невдовзі Василь Білозерський [2, с. 81]. Очевидно, діяв і ще хтось, кого ми не знаємо.

У зв'язку з цим Шевченко змушений був відповідно реагувати.

«Тутешні земляки наші (а надто панночки), як почули, що мені бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. Гвалтом голосять: не до пари, не до пари, – а я добре знаю, що до пари», – писав він брату Варфоломію.

Однак гвалт не вгавав.

Варвара Яківна Карташевська запевняла поета, що «з морального боку вона (Ликера. – **В. П.**) нічого не варта» і «дуже ледача».

Не відступала й Олександра Куліш.

З досить-таки сумнівною щирістю вона листовно інформувала Макарова, що Шевченко «створив собі ідеал, а нам так боляче за нього».

Кого ж вони всі хотіли висватати Шевченку, ніде в літературі не мовиться.

Тим часом, познайомившись із Ликерою ближче, поет 27 липня 1860 року (за ст. ст.) запропонував їй вийти за нього заміж.

30 липня надіслав М. Я. Макарову за кордон листа з проханням дозволити його кріпаці одружитися з ним. 5 серпня написав вірш «Ликері» («Моя ти любо! Мій ти друже!..»). 22 серпня про свій намір створити сім'ю вирішив повідомити брата Варфоломія. Як бачимо, енергійно готувався до нового життя.

Тарас Григорович, зазначається в мемуарах, давно плекав намір викупити з кріпацтва хоч одну людську душу, і тепер така ось нагода випала.

Макарови відпустили Ликеру на волю. А Шевченко невтомно продовжує піклуватися про свою обраницю: купує дещо на посаг; допомагає, щоб вона якнайшвидше видужала після простуди. Передає їй вовняні панчохи, теплу хустку, замовляє теплі черевики. Малює її портрет.

6 вересня Шевченко повідомив М. Я. Макарова, що Ликеру тимчасово (до повернення того з-за кордону) він перевів на квартиру. Того ж дня в окремій своїй записці просить Н. М. Забілу передати Ликерині речі та паспорт і водночас дякує їй за гарне ставлення до його любові.

Проте поетові не щастить в одруженні. 17 вересня в його стосунках з нареченою сталося непоправне. Говорячи його ж словами, він «з своєю молодю, не побравшись, розійшовся».

Хто правий? Хто винуватий?

П. Зайцев, який прискіпливо працював над книгою про Великого Кобзаря, цілком справедливо пише: «*Ні про один з інших моментів Шевченкового життя не збереглося стільки матеріалів, скільки про цей трагічний епізод. А проте в усьому цьому багатющому «архівному фонді» стільки неясного, заплутаного, суперечливого та загадкового, що критично розібратися в ньому і вилуцтити всю правду до кінця не лише важко, а в деяких окремих моментах просто неможливо»* [3, с. 420 – 421].

І було б явним блюзнірством з ним не погодитись.

Сьогоднішні опоненти часто роблять досить серйозні, а то й відверто провокаційні закиди. З точки зору моралі, Ликера, мовляв, не була ідеалом. А Шевченко? Як особисто повівся він з такою ж обраницею свого найліпшого друга Івана Сошенка Машею? Чим ошасливив її, чим – Сошенка? А стосунки Шевченка з Марією Максимович? [5, с. 115]. А роман з п'ятнадцятирічною Піуновою? Де в них шукати межі між моральним і аморальним?

У п'єсі «Назар Стодоля» Шевченко висміює пана сотника, що намагався видати заміж дочку за старого полковника. Чому ж сам схилив до нерівного шлюбу, по суті, таку ж «дочку»? Адже Ликера була від нього молодша майже на 28 років. Чи правомірною така жертва своєю юністю?

– Ні, – заявляють одні. – Ликера вчинила неправильно, що такій видатній людині,

як Великий Кобзар, спочатку дала згоду на шлюб, потім відмовила. Це непорядно. Їй не можна вибачити цього. Вона зрадила.

– Геній генієм, слава славою, а молодим – молоде, – кажуть з притиском інші.

Де золота середина в цій драматичній історії? Де істина? Адже сталося те, що й мусило статись.

*Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався;
Та недосвіт перед світом
В садочок укрався.
Потоптав веселі квіти,
Побив... Поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!*

Так писав тоді з цього приводу Тарас Григорович. Так розуміємо його й ми.

* * *

Тяжко склалося далі життя Ликерії.

Після розриву з Шевченком певний час працювала вона в Петербурзі. Похмура зима минала. Починалася весна. І раптом лихо – звістка про Тарасову смерть. Охоплена відчаєм, Ликера кинулася в Неву. Її врятували. Опинилася потім в лікарні. Лікувалася майже третину року.

З Петербурга переїхала в Царське Село. Але й там, вийшовши заміж за перукаря Яковлева, не знайшла собі втіхи.

Найповніші відомості про Ликерину долю зібрала й подала канівський науковець З. Тарахан-Берега [6, с. 203 – 209].

Отримавши волю, нещаслива Тарасова наречена, читаємо в неї, трудилася все життя. Здебільшого знали її як швачку. Людям Ликерія шила верхній і спідній одяг; виконувала й ряд інших замовлень: вишивала, підрублювала хустки. Отже, не була тим страшним ледащом, як про неї складалася загальна думка, нав'язана нашими ж «щирими» земляками. Не була нечепурою – мала пристойний «напівінтелігентний» вигляд (К. Широцький). Не належала до розпусниць. Та й чи могла липіврізька поміщиця привезти в подарунок дочці весь отой негатив?

Звідси й висновок, що його дійшла Тарахан-Берега на підставі численних народних свідчень: «...те, що сказав народ про Шевченкову наречену, діаметрально протилежне тому, що сказало про неї поетове оточення» [Там само, с. 203].

... У Канів на могилу Тараса Ликерія спочатку тільки навідувалася. Згодом переїхала назавжди.

До глибокої старості не втрачала своєї привабливості.

У Каневі її відвідували такі діячі культури, як Г. П. Затиркевич, Л. П. Ліницька, Тарасів правнук по сестрі Катерині Д. Ф. Красицький та інші. До самої смерті опікувалася нею Л. М. Старицька. Зустрічі з цими людьми збагачували її духовно, ще ширше розкривали їй очі на поета і його творчість. Неабиякий інтерес Ликерія виявляла до народнопоетичних джерел. Особливо зворушливо виконувала пісню «Ой одна я, одна», яка нагадувала їй власну сирітську долю і яку також любив Шевченко.

Та поряд із щирими своїми прихильниками мала й недобррозичливців. Дехто з них був переконаний, що Ликеру за знайомство з Шевченком із столиці вислав сам цар. Ширився й поговор, що до Канева прибула вона тільки з-за вигоди (щоб набити кишеню грішми від Тарасових шанувальників).

У Каневі безгаланна поетова наречена власної квартири не мала, тому часто переселялася. Довгенько мешкала в облюбованій нею старенькій хаті на мальовничій вулиці Монастирок. Звідти до могили Шевченка було їй найближче.

«Було прийде на гору, – часто розповідали ті, хто її добре знав, – схилиться на білий хрест і плаче-плаче... І так цілісінький день, лише вечором іде додому».

Для шанувальників, що з'являлися звідусіль, гостинців не шкодувала. Справляючи панахиду, клала на могилу хлібину, яблука, цукерки. Наймала півчу з попом. Під

час панахиди часто виносила коливо і, даючи його кожному, хто підходив, раз по раз повторювала: «За Тараса!..».

У книзі народних відгуків, яка постійно лежала в світлиці перед портретом Шевченка, її власноручний запис говорить також багато про що:

«13 мая 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя люба, мій друже... Подивись на мене, як я каюсь».

Свої старечі літа нещаслива наша землячка доживала в Канівській богадільні. Там, у Канівській богадільні, 4 (17) лютого 1917 року й зупинилося її серце.

Ликерію поховали.

Дещо з її речей зберегли пам'ятливі канівські люди. Серед них і вишитий нею рушник, який небіжчиця готувала Тарасові. Цей рушник експонується в Канівському музеї.

* * *

Близько 20 років тому автору цих рядків пощастило відвідати дві липіврізькі родини – Галини Василівни Мацук і Катерини Леонтіївни Чепели. Чимало цікавого повідали старенькі жінки.

Галина Василівна (дівоче прізвище Полусмак) воскресила в пам'яті давній сімейний спогад про свою далеку прародичку.

– Батькова мати, – говорила вона, – нам, онукам, частенько розповідала, що колишня наречена Шевченка була з нашого роду. Отам он на Козіях (так, до речі, ще й досі зветься частина села. – **В. П.**) довгенько біліла хата, в якій народилась Ликера. А коли Тарас Григорович помер, то, їдучи з Петербурга, заглянула й у рідні місця. Батькову матір, щоправда, застати їй не вдалось. Тієї не було дома – працювала в поміщика. І Ликера звернулася до сусідів, що жили поряд. «Передайте, – просила, – мої гостинці Уляні та її дітям. А я, скажете, буду в Каневі. Поїду на могилу Тараса...».

За словами Галини Василівни, Ликерія, покидаючи Липів Ріг, попрощалася й з липівським дубом. Обняла його, нібито бачили люди, поцілувала й заплакала. Мабуть, згадала своє сирітство, свою долю, свої недоспані ночі, як працювала в панів Макарових.

– Маєток Макарових, – зауважила співрозмовниця Чепела, – височів у густому парку. З ним поряд у напрямку річки красувався глибокий рів, а з нього прутким верховіттям у небо гордовито підносився дуб – той самий, що зветься тепер Шевченковим. Рів загорнули. А дуб стоїть. Розлогий, широковітий дуб. Як добрий і мудрий друг багатьох людських поколінь. Як історичний свідок того, що ніколи не забувається.

Панські хорони, розповідають старожили села, склалися з двох будівель – кам'яної і дерев'яної. Та коли революція пробудила гнівну народну силу, селяни, сповнені ненависті й презирства до всього, що звалося панським, перетворили обидві споруди в руїни. Це тому, що останній власник маєтку поміщик Розгонов надзвичайно жорстоко знущався з них. Маєток дістався в спадщину дочці Василя Макарова – Євгенії. До переїзду в Липів Ріг одружений з нею Розгонов (Микола, 1830 р.н.) тривалий час обіймав посаду керченського коменданта. Дослужившись до генеральського чину, пішов у відставку, поселився в маєтку Макарових і тут же грубим, гнітючим стилем командного управління почав нещадно трясти все село. За те сільські мешканці й розквиталися з ним.

Свою ж любов і шану до співця народної долі гідно увічнили не лише в назві дуба, якому, кажуть, минуло вже триста літ, а й у численних згадках про Кобзаря та його наречену. Добрі згадки живуть там у кожній липіврізькій хаті. У кожному серці звучать поетові вірші. В кожній пісні озивається голос його душі – невичерпно щедрої й ніжної в ставленні до людського горя і такої ж невичерпно багатой в світлих мріях про дні прийдешні.

1. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф. 679. – Оп. 18. – Спр. 183.

2. Дорошкевич О. Трагедія самотного чуття // Життя й революція. – 1926. – № 2.

3. Зайцев Павло. Життя Тараса Шевченка. – 2-е вид. – К.: Обереги, 2004.
4. Неділько Г. Я. Тарас Шевченко і Чернігівщина. – Ніжин. – 1992.
5. Реп'ях С. П. Тарасові сліди. Марєво. – Чернігів. – 1993.
6. Тарахан-Береза З. П. Скорботна постать на Шевченковій могилі // Святиня. Науково-документальний літопис Тарасової гори. – К.: В-во Родовід, 1998.
7. Фасоля А. Жінки у драмі кохання Шевченка // Дивослово. – 1996. № 3.
8. Воспоминания о Шевченко / Составл. и прим. В. С. Бородина и Н. Н. Павлюка, предисл. В. Е. Шубравского. – К.: Дніпро, 1988.
9. История городов и сел Украинской ССР. Том «Черниговская область». – К. – 1983.

Т. Г. Шевченко в последние годы его жизни приглянулась юная уроженка нашего края, крепостная господ Макаровых из села Липов Рог Ликерия Полусмак. В статье прослеживается драматическая история их взаимоотношений и приводятся малоизвестные биографические факты.

Ключевые слова: Тарасов дуб, Липов Рог, в Петербурге у Карташевской (Макаровой), знакомство, Стрельненские встречи, между моральным и аморальным, после «разрыва».

T. Shevchenko at the late years of his life liked the young native of our land, the serf of the masters Makarovs from the village Lipov Roh, Likeriya Polusmak. In this article the story of their relations is observed and the little known biographical are provided.

Key words: Tarasov oak, Lipov Roh, in St. Petersburg at Kartashevskaya's (Makarova), familiariti, Strelnenskiy meetings, between moral and immoral, after (a breakup).

